

TEKVİR

﴿ ۸۱ ﴾ سُورَةُ التَّكْوِيْرِ

Buna Tekvir sûresi, Küvviret sûresi, « إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ » denilir, mekkîdir.

Âyetleri - Yirmi dokuzdur.

Kelimeleri - Yüz otuz dokuz.

Harfleri - Beşyüz otuz üç.

Fasılası - ت . س . م . ن harfleridir.

İmam Ahmed, Tirmizî ve Hâkim, İbni Ömer radiyallahü anhümâdan rivayet etmişlerdir: Resulullah

sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki «

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كَأَنَّهُ رَأَى عَيْنٍ فَلْيَقْرَأْ إِذَا
الشَّمْسُ كُوِّرَتْ، وَ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ

= her kim Kıyamet gününe göz göre gibi bakmak arzu ederse «

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ، إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ، إِذَا السَّمَاءُ
انْشَقَّتْ» sûrelerini okusun.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿١﴾ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٣﴾
وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا
الْوَحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا
النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ ﴿٩﴾

Sh:»5593

﴿٩﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١١﴾

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٣﴾
وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٥﴾
فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ ﴿١٦﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٧﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا
عَسَسَ ﴿١٨﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٢٠﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ
أَمِينٍ ﴿٢٢﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفُقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٥﴾ وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا
ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٩﴾ وَمَا
تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾

Meali Şerifi

O Güneş dürüldüğü vakit 1 Ve yıldızlar bulandığı vakit 2 Ve dağlar yürütüldüğü vakit 3 Ve kıyılmaz

mallar bırakıldığı vakit 4 Ve vuhuş toplandığı vakit 5 Ve denizler ateşlendiği vakit 6 nüfus çiftlendiği vakit 7

Ve o diri gömülen hangi günahla öldürüldü? 8 Sorulduğu vakit 9 Ve defterler açıldığı

Sh:»5594

vakit 10 Ve sema' sıyrıldığı vakit 11 Ve Cehennem kızıştırıldığı vakit 12 Ve Cennet yaklaştırıldığı vakit 13

Anlar bir nefis ne hazırlamıştır 14 Şimdi kasem ederim o sinenlere 15 O akıp akıp yuvasına girenlere 16 Ve

yöneldiği dem o geceye 17 Ve nefeslendiği dem o sabahaki 18 muhakkak o (Kur'an)ji kerîm bir Resulün

getirdiği kelâmdır 19 Bir Resulki pek kuvvetli, mefîn 20 Zül'arşın nezdinde mekîn 21 muta' orada, emîn 22

Yoksa sahibiniz mecnun değil 23 Vallahi gördü onu açık ufukta 24 Ve o ğayb üzerine kıskanılır değil 25 Ve

o bir racîm Şeytanın sözü değil 26 Siz nereye gidiyorsunuz? 27 O hâlis bir zikirdir âlemin için 28 İçinizden

müstekîm olmak dileyenler için 29 Fakat o âlemlerin rabbi Allah dilemeyince siz dilemezsiniz 30

1. ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ o Güneş tekvîr edildiği vakit - burada « إِذَا » ile on iki

hâdise zikredilmiş, cevabında « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ » buyurulmuştur. 1 tekvîri Şems,

2 inkidari nücum, 3 tesyîri cibâl, 4 ta'îli işar 5 haşri vuhuş, 6 tescîri bihâr, 7 tezvîci nüfus, 8 suâli mev'üde 9

neşri suhuf, 10 keşti Sema, 11 tes'iyri Cahîm, 12 izlâfı Cennet. Ki bunlar bir kısmı nefhai olâ ile Dünyada bir

kısmı nefhai saniye ile Âhirette olmak üzere Kıyamet gününün en hâileli manzaraları ve hengâmeleridir.

Evvelâ, 1 - tekvîri Şems, TEKVİR, esasında tedvîr ve toplamak ma'nalarıyla alâkadar olarak sarık sarar gibi yuvarlamasına dürüp sarmak ve boğçalamak ma'hasınadır. Bir de bizim devirmek ve kürümek dediğimiz gibi yıkıp atmak ma'hasına gelir. Razîde mezkûr olduğu üzere bazıları Hazreti Ömerden merviy olarak kör etmek körletmek ma'hasına olduğunu da söylemişlerdir. Bunların mechulü olarak tekvîr olunmak da dürülüp sarılmak veya devşirilip atılmak veya körletilmek

Sh:»5595

demek olur. Güneşin dürülmesi iki ma'haya anlaşılabilir: birisi, kursı Şemsin muhîti kabuk bağlayıp bir boğça gibi sarılarak ziyasının sönmesi ve körlenmesi demek olur. Ki bu hakîkattir. Veya küsûf gibi gözden gaib olmasıdır. Ki bu mecazdır. İkincisi cirimi Şemsin kendisi ortadan kaldırılıp atılmak demek olur ki bu mecazdır. Zira bir elbise kaldırılacağı zaman dürülüp de kaldırılmak âdet olduğundan dürülmek lüzum alâkasiyle izâle ma'nâsında mecaz olur. Tekvîrin ikinci ma'nâsı olan yıkıp atmak bu ma'nâda hakîkat demektir. Üçüncü ma'nâ olan köreltmek ise evvelkinin aynî demektir. Şu halde tekvîri Şems iki ma'nâdan hâlf değildir: Ya ziyasının sönmesi veya ciriminin kaldırılıp gaib olması. Onun için tefsirler de başlıca bu iki

manâ üzerinde yürümüşlerdir. Bu babda vakı' olan rivayetler: İbni Abbastan bir rivayette Arşa idhali, bir rivayette de muzlim olması. Mücahid ve Katâde ve Hasenden: ziyasının gitmesi, yine Mücahidden muzmahill olması. Rebî' İbni Haysemenden: atılması, Ebu Salihten: menkûs olması. Kurtubî demiştir ki başa sarık dolanır gibi tekvir olunur, sonra ziyası mahvolur, sonra da atılır **اه**. Şemsin ziyasının sönmesi suretiyle tekviri onda Arzın dahvi gibi bir kışır tabakasının husulü ve binaen'aleyh yeni ve büyük bir Arzın tekvini demek olacağına göre daha büyük bir güneş yaratıldığı takdirde orada da Arzımızdakine şebih ve fakat çok geniş bir hayat meskeni başlamış olabilirse de o Güneşten kat'ı nazarla ma'lûmumuz olan Güneşin gerek sönmesi ve gerek cirminin izâle ve ifnası hengâmında Arzımızdaki hayatın ve Güneşin zıya

Sh:»5596

alan seyyarelerin derhal söneceği derkâdır. İşte « **إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ** » evvelâ bu dehşeti ifade ediyor. Maamafih bu tekvîr âfâkî olduğu gibi sırf enfûsî bir haysiyyetle de olabilir. Bahusus hayat ve eşyanın bizim üzerimizdeki intba' ve temayüzü bilhassa ruhumuzun kabiliyyet ve failiyyetleriyle alâkadar olmasına nazaran ruhların bedenlerinden ifirakı halinde de tekviri Şems vakı' olmuş olur.

2 - İnkidari nücüm 2. ﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ yıldızlar inkidar ettiği vakit -

İNKİDAR, bulanmaktır. Bunda da iki ma'nâ rivayet edilmiştir. Birisi nurlarının safveti tegayyür edip

sönmesi, intimas etmesi ki « فَأِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ » bunda zâhirdir. Birisi de «

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ » buyurulduğu üzere saçılıp dökülmesidir ki Buharî yalnız bunu

rivayet etmiş. müfessirîn de ekseriyetle bunu tercih eylemişlerdir. Râzînin beyanına göre: çünkü inkidarda

asıl insıbab, ya'ni dökülmektir. İmam Halîl demiştir ki « انْكَدَرَ عَلَيْهِمُ الْقَوْمُ » denilir,

mütevâliyen gelip döküldüler demektir. Kelbî demiştir ki o gün Semâ yıldız yağdıracak, Semâda yıldız

kalmayıp düşecektir. Sûrei Mülkte dahi geçtiği üzere Atâ da demiştir ki: çünkü nücüm, Semâ ile Arz

arasında kandillerde nurdan silsilelerle muallaktır. Ve o silsileler Melâikenin ellerindedir. Semâ ve Arzda

bulunanlar ölünce o zincirler Melâikenin ellerinden düşecektir **اهـ**. Bunları bizim anlayabileceğimiz vechile

ifade edecek olursak şöyle demek olur. Şemsin ziyası söndüğü zaman şübhesiz ki ondan Kamer ve

Seyyarat gibi nur alan yıldızlar tamamıyla bulanıp sönecektir. Sonra kürei Şems, ya'ni cirmi infilak edip

atılıp muzmahill olduğu zaman da ecramin müvezenesini tutan ve nurdan zincirler ta'bir edilmiş bulunan

câzibei umumîyye herc ü merc olarak müvazenei âlem bozulmuş olacağından Semâda yıldızlar şihab

yağmurları halinde dökülüp düşüşmeğe başlayacaktır. Türkçemizde bulanma ta'biri inkidar gibi iki

ma'nâyı

Sh:»5597

da ifade edebileceği kanaatiyle mealde yıldızlar bulandığı vakit denilmekle de bu ma'hâlar anlaşılabilir

zannederim.

3 - TESYİRİ CİBAL 3. ﴿وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ dağlar yürütüldüğü vakit - ki Arzın

recfe ve zelzele ile sarsılıp infilâk ederek dağların yün gibi atıldığı, yerleri serab gibi olmak üzere başlar

üzerinden geçen sehab gibi fezaya fırlatılıp hebâen mensûrâ serpildiği hengamdır. Sûrei Hâkkada «

﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ﴾ bak. Ecel gelip de hikmeti ilâhiyye Dünya hayatı

yaşıyanların yaşadığı âlemin tahribini ve Arz u Sema nizamının diğer bir nızama tebdilini iktizâ ettiği zaman

bunlar olacak ve o inkilâb ile varılacak olan diğer âlemde bu ecrâm ve ecsâm kalmıyacak, başka bir nizam

kurulacaktır. Düşünelim ki Güneşin dürüldüğü, yıldızların bulanıp döküldüğü ve Arzın parçalanıp dağların

yürütüldüğü bu hengâmelerde berhayat olanların ne büyük bir havf-ü dehşet saracaktır. Şübhesizki o vakit

en kıymetli mallar mu'attal bırakılacaktır. Onun için:

4 - Ta'tili işar 4. ﴿وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ﴾ uşera, sürüleri mu'attal bırakıldığı vakit -

aynın kesriyle işar, aynın zammı ve şinin fethiyle uşeranın cem'idir. Nıfas ve nüfesa gibidir. Aynın zammı ve

şinin fethiyle uşerâ, «onları» ya'ni aşeratlı demek gibi olup Arablar on aylık gebe deveye doğuruncuya

kadar bu namı verirler ve nazarlarında en kıymetli mallarıdır. Bu suretle bunun cem'i olan işâr sürüsü ba'zısı

yeni doğurmuş, ba'zısı, doğurmak üzere bulan ve en ziyade bakılması, gözetilmesi lâzım gelen en

kıyılmaz mallar demek olur. Bunların ta'tili ise çobansız, bakımsız mühmel bırakılıvermesidir. Ki yüz

gösteren Kıyâmet hâileleri içinde sabihleri böyle en nefis mallarını bile ihmal edip bırakırlar. Çünkü o gün «

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» dir.

Razînin beyanına göre ba'zıları ta'tili

Sh:»5598

işâr bulutların kurummasından, yağmurların kesilmesinden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Arab

bulutu hâmillere teşbih ederler. Bu ma'na mecaz olmakla beraber tesyîri cibale münasebeti de vardır.

Âlûsînin nakline göre ba'zıları da ziraat olunur, oşrû, vergisi alınır arazî, ba'zıları da diyar demişlerdir.

Bunlar kıymetli, kıyılmaz malların ta'tîli ma'nasında dahil olur. Kurtubî demiştirki kelâm, şiddeti tasvir için

temsîl üzerinedir. Çünkü o zaman ne işâr vardır ne ta'tîl, ma'nâ şudur: işâr sürüleri olsa sahibleri onları

bırakır kendileriyle meşgûl olurlardı **اه**. Maamâfih âyetler tertîbe delâlet eden « **فاء** » ile değil, vav ile

atf edilmiş olduğundan bunlar tesyîri cibâlden önce ve Arzda zelzelelerin başladığı hengâmda olabilir. Ve

o zaman işâr da, diyâr da, sair kıymetli mallarda mevcut iken dehşetler içinde hepsi mu'attal bırakılır. Şu da

öyle olmalıdır.

5 - Haşri vuhûş 5. **وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ** vuhûş haşr olduğu vakit -

VUHUŞ, vahşî hayvanlarki «vahş» in cem'idir. Vahş, vahşî müfredinin ismi cinsidarki insana ünsiyet

etmiyen berrî hayvana denilir, ünsî ve ehlînin zıddıdır. Lisanımızda yabanî diye de ta'bir olunur. İşâre

münasebeti, ehlî ile yebânînin tekabülüdür. Bu münasebetle atıfta bu zıdların cem'i var demektir. Bundan

dolayı murad ehlî ve yebanî mutlaka behâimin haşri denilmiştir. Bu da üç vech ile tefsîr edilmiştir.

BİRİNCİSİ: her taraftan istîlâ eden havf-ü dehşet içinde hayvânatın ötedenberi korka geldiği şeyleri

unutarak deliklerinden ve yuvalarından çılgıncasına fırlayıp ne birbirlerinden ne de insanın sıvresinden çekinmeksizin bir araya toplanması demektirki eşrâti sâatten olmak üzere ilk nefhadan önce insanları ve hayvanları sürüp sevk edecek olan ateş çıktığı vakit olacaktır.

Sh:»5599

İKİNCİSİ: hayvanâtın haşri ölüm ve helâkta toplanmaları denilmiştir. Çünkü kıtlık olduğu yıl, «

حَشْرَتَهُمُ السَّنَةُ» denilirki kıtlık helâk etti demektir.

ÜÇÜNCÜSÜ: Katâde ve bir takımlarından rivayet olduğu üzere haşri vuhûş hayvanların da kısas için ba's olunup mahşere toplanmalarıdır. Müslim ve Tirmizîde Ebu Hüreyreden rivayet olduğu üzere Resulullah sallâllahü aleyhi vessellem buyurmuştu ki her halde hukuku ehline eda edeceksiniz, hattâ kabâş koyunun boynuzlu koyundan kısas suretiyle hakkı alınacak. Ahmed ibni Hambelin rivayetinde: ve hattâ karınca karıncadan. Katâde de bu âyette demiştir ki: her şey hattâ sıvrısinek kısas için haşr olunacak, tefsiri Razîde: mu'tezile demiştir ki: Allah tealâ o gün hayvanâtın hepsini haşr edecek ki Dünyada mevt, katl ve sâir sûretle onlara irmiş olan elemelerin ıvazını vermek için: Ondan sonra ba'zılarını Cennette ibka

eylemek dilerse müstahsen olduğu takdirde yapar, dilerse haberde vârid olduğu üzere ifna eder.

Ashabımız ehli sünnete göre ise Allah tealâ üzerine istihkak hukmiyle bir şey vâcib olmaz. Ve lâkin o

vuhuşun hepsini haşr edecek de kabaşın boynuzludan hakkı alınacak. Sonra onlara ölü! Denecek

ölecekler. Ba'zıları sekaleynden maadası mükellef olmadıkları için haşr olunmaz demişlerdir. Lâkin Tirmizî

hadîse Hasen, sahih demiştir. Şu kadar ki o hadîs bu âyetin tefsiri olarak vârid olmuş değildir. Burada

haşrivuhuş, ta'tîli işâr ile tesciri bihâr arasında zikredilmiş olmasına nazaran da bu haşrin suâli gibi ba'isten

sonra değil, Dünyada olacak hadisat sırasında olması zâhir görünür. Onun için birinci ma'na müreccahtır.

Hadîs, adaleti ilahiyyeyi ayrıca bir beyan olarak sahihtir. Fakat bu âyetin onunla tefsirini iktiza etmez. Ancak

bu âyet onu da hatıra getirebilmek i'tibariyle o ma'nada düşünülebilir. Çünkü vav ile atf tertibi de iyca

etmez.

Sh:»5600

6 - Tescîri bihâr 6. ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ denizler tescir edildiği vakit - tescir alevli

ateşe furun kızdırmak ve doldurmak ma'nalarına gelir. Burada da bu iki ma'nadan üç vechile tefsîr

edilmiştir: birincisi, denizlerden volkan halinde ateşler çıkararak sularının çekilmesi ki Buharîde Hasenden

bir katre su kalmıyacak diye merviydir. İkincisi, Mücahidden rivayet edildiği üzere doldurmak ma'nasıdır ki

bu da iki vechile mülâhaza olunmuştur. Birisi evvelki ma'na gibi ateşle doldurulmuş olması, birisi de «

وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ

» zâhirinden anlaşıldığı vechile denizlerin yarılıp akıtılarak Arzın her

tarafını bir deniz halinde istflâ etmesidirki zelzeleler ve volkanlarla Arzın çalkandığı ve dağların yürütüldüğü

hengâm ile mütelâzimidir. Bu üç ma'na Buhârîde de icmalen menkuldur. Bir de İbni atıyye tefsirinde mezkûr

olduğu üzere denilmiştirki: tescir, sâcurdan olmak muhtemeldir. Sâcur, kelbin boynuna bağlanmak için

geçirilen toka ve tasma demek olduğundan tescir, toka takmak veya tasma geçirmek ma'nasiyle zabt u

temellükten mecaz olarak denizlerin o iztirab halinde abluka edilmiş gibi zabt-u raptını ifade etmiş olur.

Abd ibni hümejd ve İbni münzir Ebu âliyeden rivayet etmişlerdirki bu Sûreden altı âyet Dünyada ve

insanlar bakarlarken altısı da Âhırettedir. «

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ . . . وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ

» bunlar Dünyada «

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ . . . وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ

» bunlar da Âhırettedir.

İbni ebîdünya ve İbni cerîr ve İbni ebî hâtim de übeyy ibni ke'bden şöyle rivayet etmişlerdir. Altı âyet

Kıyamet gününden evvel «nâs esvakında iken» dir: Güneşin ziyası gider, o haldeler iken nücüm inkıdar

eder. O haldelerken dağlar düşmeğe Arz hareket ve iztirab ile çalkalanmağa başlar. Onun üzerine

korkudan Cin İnse, İns cinne feze'u feryad eder. Hayvanat, bütün tuyur-u vuhûş karışıp birbirlerine girerler,

ışâr ihmal olunur. Cin İnse, size bir haber getirelim derler denize fırlarlar, bakarlarki

Sh:»5601

deniz ateş olmuş, alevler içinde, o haldelerken Arz bir çatlayış çatlar, o haldelerken bir rüzgâr gelir, hepsini

öldürür. Ba'zıları, ilk altı iki nefha arasındadır, Dünyada diyenlerin muradı da budur demişler, ba'zıları da

onlar nefhai olâdan önce, mâba'di nefhai saniyeye kadardır demişler. Maamafih bu sonuncuların muradı

da gayet, mugayyada dahil olarak nefhai saniyeye şâmil olmalıdır. Çünkü suâl sonradır.

7 - Tezvici nufus 7. ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ nûfus çiftlendiği vakit -

NÛFUS, ma'lûm olduğu üzere nefsin cem'idir. Nefis de zat ve ruh ma'nalarına gelir. Netekim şurada şu

kadar nûfus var dediğimiz zaman şu kadar kişi veya şu kadar can var demek olur.

TEVZIC de, eşi eşe, dengi denge, emsal ve akranı birbirine zam ve ilhak edip bir yere getirmek, çatmak,

çiftleştirmek birleştirmek hasılı, tasnif veya tevhîd ma'nalarını ifade eder. Bunun tefsirinde başlıca iki rivayet

vardır: birincisi, sûrei Saffatta « أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ » ve sûrei

Vakı'ada «

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَاصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

النفوس زوجت « Buhârîde: Hazreti Ömer «

« ehli Cennet ve ehli nardan nazîri ile tezvic olunur » dedi, sonra okudu «

« أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ » İbni cerîr ve daha diğerlerinde: Nu'man ibni

beşîr radiyallahü anh: demiştirki Ömer ibni'l hattab radiyallahü anh hutbe okuyordu, dinledim «

﴿وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَاصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾ . ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ

﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ dedi « « وَالْمُقَرَّبُونَ ﴾ dedi, sonra «

﴿أَزْوَاجٌ فِي الْجَنَّةِ . وَأَزْوَاجٌ فِي النَّارِ﴾ dedi. Yine Nu'man ibni Beşîr merfuan

Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellemden rivayet ederek demiştir ki: «

﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ durebadır, «

﴿كُلُّ رَجُلٍ مَعَ كُلِّ قَوْمٍ كَانُوا يَعْمَلُونَ عَمَلَهُ﴾ = her adam ameli gibi amel eden

her kavm ile beraber» dedi. Zira

Sh:»5602

Allah tealâ «

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

» buyuruyorki bunlar durebadır dedi اهـ .

DUREBA, sınıf ve şebih ma'nâsına dar'bin cem'i olarak sunuf ve eşbah demektir. Ya'ni ezvacen

selâsede ezvac, efradı birbirine benziyen sınıf ma'nâsına zevcin cem'i olduğu gibi burada da tezvic o

ma'nâdan tasnif demek olup « مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ » mazmunu üzere herkes amelde

benzerleriyle, eyiler eyilerle, kötüler kötülerle dizilip haşr olunacağı vakıt demek olur. İbni Abbastan da: «

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ » nâs ezvaci selâse olduğu vakıt. Hasenden: her kişi şîasına ilhak

olunduğu vakıt, Mücahidden: nâs içinde emsal birbirleriyle cem'olunduğu vakıt, Katâdeden: her insan

kendi şîasına: Yehud Yehude, Nesâra Nesâraya ilhak edildiği vakıt. Reb'î ibni Haysemenden: herkes sahib

ameliyle haşr olunur: kişi sahib ameliyle beraber gelir, diye merviydir ki bütün bunlarda nüfus, zevat: tezvic,

hayr-ü şerr amelde nazîr nazîre cem u tasnif ma'nâsına olarak «

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ

üzere insanların hayr ü şerr amelde metbu'ları ve birbirlerine benzerleri ile sınıf sınıf, fevc fevc mahşere

da'vet olunup mahkemei kübrada eshabı yemîn, eshabı şimal ferîkun filcenne ve ferîkun fisseiyır tefrik

olunmak üzere ba's-ü tasnif olundukları vakit demek olur ki bunda Sûrei « ق » da geçen «

وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

ile yan yana ve mütekabilen mevkifte duruş ve seçilişleri mazmunu da dahil olur. «

أَزْوَاجٌ فِي الْجَنَّةِ وَأَزْوَاجٌ فِي النَّارِ

zevceleri ve hurîler ile tezvicleri ve kâfirlerin Cehennemde Şeytanlarla çatılmaları ma'nasını da anlamak

istemişlerse de « وَأِذَا الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ » den anlaşıldığına göre bu henüz Cennet ve

Cehenneme girilmeden önceki tasnif ve tefriki anlattığı için « أَزْوَاجٌ فِي الْجَنَّةِ » Cennete

girecek sınıflar, « أَزْوَاجٌ فِي النَّارِ » Cehenneme girecek sınıflar demek olması daha

doğrudur.

İkincisi; Ikrieme, Dahhâk ve Şa'bîden rivayet olunduğu üzere nûfus, ervah ma'nâsına olarak ervahın

ecsada iade olunup birleştirildiği vakit diye tefsîr olunmuştur ki bu da nefhai sâniye ile neş'eti uhrada ba's

vakti demek olur. Demek ki bu iki tefsirin ikisine göre de « **وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ** » Kıyametin

ikinci safhası demek olan ba's ahvalini natıktır. Ve rivayet i'tibariyle evvelki daha kuvvetli ve ma'nâ i'tibariyle

de daha şümullüdür. Bunun bilhassa tarafeyni mahkemei kübraya ihzar ma'nâsında suâl ve hisab ile

alâkadar olduğu da şununla anlatılıyor:

8 - Suâli mev'üde 8. ﴿وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ﴾ mev'üdeye sorulduğu vakit 9.

﴿بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ ki hangi günâhla katedildi? -

﴿مَوْءِدَةٌ﴾ MEV'ÛDE: küçükken diri olarak gömülüp öldürülen kızcağız demektir ki « **وَأَدٌ** » den

müşaktır. Ve'd, aslında evd gibi ağır basmak ma'nâsiyle alâkadar olup câhiliyye Arablarının kız çocuklarını

diri diri kabre gömmek âdeti şenâlarına denilir. Müfessirînin beyan ettikleri vechile câhiliyye Arablarında

bu çirkin âdet şayi' idi ve bunu türlü türlü yaparlardı, kimisi kızlar yüzünden bir ar gelmek korkusuyla yapar,

kimisi zügürtlük ve besliyememek korkusuyla yapar, kimisi de Melâike Allahın kızlarıdır dediklerinden dolayı

kızlarını da Melâikeye ilhak etmek üzere Allaha daha lâyıktırlar diye yaparlardı. Âlûsînin beyanına göre bir değil, bir çokları zikr etmiştir ki: bir adamın bir kızı doğduğu vakit onu öldürmeyip berhayat bırakmak istediği surette ona yünden veya kıldan bir cübbe giydirir badiyede koyun veya deve göttürürdü. Öldürmek istediği takdirde de bırakır altı yaşlarına doğru gelince anasına bunu temizle, süsle, hısımlarına gezmeye götüreceğim der, halbuki sahrada bir kuyu kazmıştır onu oraya götürür, baş şunun içine der, sonra arkasından iter ve toprağı yığar, kuyuyu arz ile dümdüz edene

Sh:»5604

kadar örterdi. Bir de gebe kadın vakti yaklaştığı zaman bir kuyu kazar, ağrısı tutunca başına gider, kız doğurursa onu onun içine atar, oğlan doğurursa alıkordu denilmiştir. Kamus şârihi derki: cahileyde Arablar kız evlâdını açlık veya ar gelme korkusundan kabre defn ederlerdi, ba'zıları açlık korkusuyla oğlanı dahi defn ederlerdi. «**وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ**» olbabda nâzil oldu **اه**. Mısır müftisi Abdüh burada şöyle demiştir: bak şu kasvete, şu katı yürekliliğe, şu fakr-u âr korkusundan başka bir günahı olmiyan ma'sum kızcağazları öldürmek vahşetineki Arabın kalbine müslimanlık karıştıktan sonra nasıl merhamet ve şefekate mübeddel olmuş, islâm bu çirkin âdeti tamamen mahvetmekle bütün insaniyete ne

أهـ . büyük bir ni'met olmuştur .

Âlûsî, Bezzar, ve Künâda Hâkim ve Sünende Beyhekî Hazreti Ömer ibni Hattab radyallahü anhdan rivayet etmişlerdir. Demiştirki: Kays ibni Asımî temîmî Resulullah'a geldi de ben, dedi: cahiliyye de sekiz kızımı ve'd ettim, Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem, her birinden bir rakabe azâd et buyurdu, o, ben dedi deve sahibiyim, o halde buyurdu her birinden bir bedene hedy et «

الإِسْلَامُ يَجِبُ مَا قَبْلَهُ » islâm makablini keser atar» olmasına nazaran bu emir, tevbenin

sıhhatinde vücut için olmayıp nedb için olmak gerektir. Ve bunda ve'din pek büyük cinâyet olduğuna ayrıca bir tenbih vardır. Maamafih Arablar içinde ve'di çirkin görenler de vardı. Ferezdekın dedesi Sa'sa'a ibni nâciyetelmücaşiy kavmı Benî temîmden mevûdeleri fidyeye ile kurtarırdı, Ferezdekın şu beytinde

وجدى الذى منع الوائدات فاحيا الوعيد فلم توءد

diye onunla iftihar etmiştir. Taberanî, müşarunileyh sa'sa'adan

şöyle rivayet etmiştir: Ya Resulâllah dedim: ben câhiliyyede ba'zı ameller işledim onlarda bir ecir var mıdır:

üçyüz altmış mev'ûdenin hayatını kurtardım her birini iki uşera' naka ile iştira ederdim, bunlarda bana bir

ecir var mıdır? Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vessellem buyurduki: sana onun ecri var, çünkü Allah

tealâ sana islâmı in'âm buyurdu» demiştir **اهـ**.

Ve'd denilen bu büyük cinâyetin hâsılı, evlâdını öldürmekten ibâret olduğu ve bunun en çok sebebi

fukaralık ve besliyememek korkusu bulunduğu için sûrei En'amda «

« وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ » sûrei İsrada

«

« وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَشِيَّةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ
« قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا » âyetleriyle de defe'at ile nehy olduğu gibi Hazreti Peygamber

sallâllahü aleyhi vesellem kadınlardan biy'at alırken « وَلَا يَقْتُلَنَّ أَوْلَادَهُنَّ » evladlarını katl

etmemek kaydının da tasrih olduğu sûrei Mümtehanede geçmişti. Bu âyetlere nazaran yalnız gömmek

suretiyle değil, her hangi bir suretle olursa evlâdını amden öldürmek de böyle büyük bir cinayettir. Onun

için « خِطْئًا كَبِيرًا » buyurulmuştur. Şu halde iskati cenîn, kasden çocuk düşürmek dahi evlâdını

katletmek olduğu için aynı mahiyette bir katil cinâyeti olduğu unutulmamak lâzım gelir. Câhil bedevîlerin ve'd vahşetlerini, dinlerken tüyleri ürperen Medenîlerin iskati cenîn cinâyetlerinden yüzleri kızarmamasına da, ne kadar te'essüf olursa azdır. Hattâ azlin bile bir ve'di hafî olduğu hakkında bir hadîsi şerif merviydir.

İmam Ahmed, Ebu Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Neseî, İbni Mace, Taberanî ve İbni Merduye Huzâme «

خذامه » binti Vehbden rivayet etmişlerdirki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerine azilden

suâl olundu « ذَلِكَ الْوَادِ الْخَفِيُّ » o ve'di hafîdir» buyurdu demiştir. Bundan dolayı azlin de

hürmetine kail olanlar olmuşsa da Fıkıhde kerahet olması tahkîk olunmuştur. Çünkü nesli kesmeğe bir yol,

bir sûiisti'mâldir. Azl, ve'di hafî olunca hilkatı tebeyyün etmiş cenînlerin

Sh:»5606

iskatı ve yeni doğan yavruların itlâfı gerek tesebbüb ve gerek mübaşeret i'tibariyle ve'di celîye mübaşeret

veya tesebbüb ma'nasında « وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ » nehyi sarihinin hükmü dahilinde haram

bir cinâyet olduğunu anlamak kolay olur. Şayanı dikkattirki burada tezvici nüfustan sonra mes'uliyet vakti

ihtar olunurken ve'din ve bigayrihakkın katli nüfusun mes'uliyetindeki ağırlık anlatılmak üzere evvel emirde

hâmîsi yok farz edilen mev'üdenin suâli tasrih olunmuş ve bunun evvelâ katile değil, katl olunan ma'sum

«وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ»
kızcağaza sorulacağı anlatılarak

buyurulmuştur. Cinâyetin sebebi doğrudan doğruya cânîye sorulmayıp da da'vacısı olan ma'sum

mev'ûdeye sorulması o ve'di yapan katilin vicdanını sızlatacak ve hâmisiz gördüğü mazlûmun karşısında

mağlûbiyyetini duyuracak ve haksızlığını bütün ma'nâsiyle tanıtarak hakkın huzurunda hiç bir müdafeye

kadir olamıyacak vechile gayz ve ukubete istihkakını anlatacak şiddetli bir ihtar ve ta'riz vardırki buna tebkîf

ta'bir olunur. Netekim Nesârâ müvacehesinde Hazreti İsâya «

«ثَأْنَتْ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي الْهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ» diye

sorulması da Nesârâyâ bu kabîlden bir ta'riz ile tebkîttir. Bundan başka her türlü amellerin hesabı rü'yet

olunacağı da şununla anlatılıyor.

9 - Neşri suhuf 10. «وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ» ve sahîfeler neşredildiği vakit - Burada

iki nevi' suhuf zikredilmiştir: birisi amel defterleridir ki bunların neşri hesab için açılmaları demektir. İbni

Münzirin İbni Cüreycden rivayet ettiği vechile «insan ölünce sahîfesi dürülür, sonra Kıyamet günü açılır,

ona göre hesabı görülür.» ikincisi de Sûrei Hâkkade «فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ» de dahi geçtiği

vechile hesabın rü'yetinden sonra 'lâm gibi neşr-ü tevzi' olunacak sahîfelerdir ki: bunların neşri de dağıtılıp

sahiblerine tevzi' olunması demektir. Buna ba'zı hadîslerde «tetayüri suhuf = sahîfelerin uçuşması» ta'bir

olunmuştur. Âlûsînin kayd ettiği vechile

Sh:»5607

Mersed İbni Vedâaden merviydir ki «Kiyamet günü olunca Arşın tahtinden sahîfeler uçuşur, mü'minin

sahîfesi de eline düşer; Cenneti âliyede, kâfirlerin sahîfesi de eline düşer; semum ve hamîmde, diye, ya'ni

o sahîfelerde bunlar yazılıdır **اهـ**. Burada birincisi daha akrebtir. Bundan sonraki Sûrede «

«وَأَنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ» âyetleri de

buna bir beyan demektir. O defterlerin açıldığı hesap günüdür ki insanın bütün amelleri ortaya dökülür.

10 - Keşti Semâ 11. ﴿وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ﴾ Ve Semâ sıyrıldığı vakit - keşt, kesilmiş

bir hayvanın derisi yüzmek ve ağacın kabuğunu soyamak ve yüzden nikabı sıyrmak gibi örtülü bir şey'i

bürüyen örtüyü yüzünden bertaraf edip açmaktır. Semânın böyle sıyrılması da hayvanın derisi soyulur gibi

kal'-u izalesiyle tefsîr edilmiştir. Bundan ilk nazarda «

«يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ» gibi âlemi ulvînin tahribi ile fenâi

küllî ma'nâsı tebadür ederse de bu ma'nâ tekviri Şems ve inkidari nücüm mazmunlarından da anlaşılmiş

« كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ » olduğu cihetle bundan murad Semânın tayyından sonra

buyurduğu üzere yeni kurulacak olan o âlemde keşfi gıta ve arzı küllî ile her hakîkatin tecellîsi ma'nâsı

olmak sıyâkı beyana daha muvafıktır. Netekim tefsiri Nîsaburîde Semâ açılıp izale olunarak fevkında

Cennet ve Arş münkeşif olacak mealinde ifade etmiştir. Demek ki o gün o âlemde bu Dünyanın ecrâm-ü

ecsamından bir şey kalmıyacağı gibi hakîkati örten hiç bir şey kalmıyacak, arşı hak zâhir olup her hakîkat

hakkal'yakîn münkeşif olacaktır ki bu ma'nâ Sûrei « ق » da «

لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ
«يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ» ve sûrei Hâkka da « حَدِيدٌ

sûrei İbrahimde «

يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ
الْقَهَّارِ» ve Sûrei Mü'minde «

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ
الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ» âyetleriyle beyan olunan ma'nâdır. Bundan sonraki sûrede

de semânın infitârı ile başlanıp «

«يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ

bunun din günü olduğu beyan olunarak bu ma'na izzah edilecektir.

Sh:»5608

Sema bu suretle sıyrılıp ğitâ keşf olunduğu vakit Arşı hak münkeşif olacak, nüfusi insaniyye hakkın şu iki tecellisi arasında bulunacaktır. Bir taraftan bütün celâl-ü azametiyle gadabı ilâhî tecelliyatı bir taraftan da bütün cemal-ü vus'atiyle rahmeti ilâhiyye tecelliyatı:

11 - Tes'iyri Cahîm 12. ﴿وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِرَتْ﴾ ve Cehennem tes'iyr olunduğu vakit -

Bütün şiddetiyle alevlendirilip kızıştırıldığı vakit, ki Benî âdemin kötü amelleri ve Allah tealânın gadabı ile azgınlar için kızıştırılacaktır. « وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ »

12 - İzlâfı Cennet 13. ﴿وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ﴾ ve Cennet yaklaştırıldığı vakit - ki fadl-ü

rahmeti illâiyye ile güzel amellerin sevabından donanmış olarak müttakîlere yaklaştırılacaktır. «

« وَأُزْلِفَتْ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ » Demek ki bu vakit henüz ehli Cehennem

Cehenneme, ehli Cennetin Cennete girmek üzere ayrıldığı son faslı kaza sırası olacak ve bunlar tehakkuka

mevzu' olan « إِذَا » ile ifade edildiği için muhakkak vuku' bulacaktır.

İşte bir kısmı Dünyada bir kısmı Âhirette demek olan bu on iki âyet vakı' olduğu vakıt 14.

﴿عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ﴾ bir nefis ne hazırlamış olduğunu bilecektir. - hayırmı

şermi? İyimi kötümü? Dünyada ne yapmış, o gün için ne hazırlamış olduğunu hakkalyakîn bilip anlayacaktır.

Çünkü bir zerre mikdarı da olsa hayır veya şer: yapmış olduğu her amelin defterinde ihzar edilip miyzanına

konduğunu ve karşısında temessül ettiğini görecektir. Bu cümle « اِذَا » ların atf ile rabtından sonra

hepsinin birden cevabıdır. Şu halde bu vakıtların her birinde bilecek demek olmayıp bunları ihtiva eden

mümtedd vakt içinde bilecek demek olur. Ve işte birçok âyetlerde «

﴿فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ diye ihtar olunan bu biliş ve anlayışırki ba's ba'delmevtin

Sh:»5609

= النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا « ifade ettiği acı veya tatlı en büyük intibahtır.

« İnsanlar uykudadırlar öldükleri vakıt uyanırlar.» Denilmesi de bundandır. «

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ

وَسَوْءَ
« كُلُّ نَفْسٍ » , « نَفْسٍ » , « نَفْسٍ » mealinde

olarak her bir nefis demektir. İhzâr edilen şey de iyi veya kötü amellerdir. Amellerin ihzârı ya neşri suhuftan

anlaşıldığına göre defterleriyle huzura getirilmesi veya Dünyadaki amellerin iyilik ve kötülüklerine göre

Âhirette birer sureti mahsusa ile temsil ve tecellî ederek huzurda bulundurulmasıdır. Netekim Dünyada bile

bir nefes bir ateş halinde, bir hareket bir zıya halinde veya bir bina veya bağçe suretinde temessül eder. Ve

öyle olduğu içindirki mesâiyden iyi veya kötü şeyler i'mal edilir. Ve bu suretle insanların Âhiretteki neş'etleri

de Dünyadaki amellerinin hasıllarından ibaret olarak temessül edecek olan hakikatı nefsiyyeleri olmuş

olur. Bundan dolayı «

انَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي
بُطُونِهِمْ نَارًا

demek olduğuna kail olanlar olmuştur. Amellerin bu suretle temessül ve tecessümü onların yazıldığı

sahîfeler olarak da mülâhaza edilebilir. Her iki takdirde de amellerin böyle ihzârı Allah tealânın emriyle

olduğunda şübhe yoktur. Lâkin kesib i'tibariyle ameller abde muzaf olduğu, ihzarda ona müterettib

bulduğu için sebebiyyet alâkasiyle nefsi abde isnadı da mecazen sahih olur. Bu iki vecihten dolayı «

يَوْمَ تَجِدُ

nefsin onu ihzar edilmiş bulacağı anlatılmış, burada ise « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ » diye

nefsi abde isnad olunmuştur. Şu halde nefsiabde nazaran «mâ ahdarat» hakikatte «mâ amilet»

ma'nasında olup her nefis Dünyada iyimi kötümü ne yapmış olduğunu ve bu suretle huzuru hakta kendisi

için ne hazırlamış bulunduğunu o gün bilecektir demek olur.

Sh:»5610

Bilmesinin ma'nası da hayr-ü şer bütün amellerini defterinde hiç bir eksiksiz tafsilâtiyle yazılı bulup hepsine

muttali' olacak, «

«مَالٌ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا
«وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا»

mantukunca hepsini iyiliğine ve kötülüğüne göre temessül eden hakikati üzere hazır bulup hakkalyakîn

müşahede edecek demektir. Zira Dünyada hevâ ve hevesine uygun gelerek hoş gördüğü bir takım

amellerin o gün çirkin ve acı bir surette ve Dünyada bir takım külfetler ve meşakkatlerle müterafık

olduğundan dolayı güç gelerek yapılan tâatlerin de o gün güzel ve sevimli bir surette karşısına dikilmiş

olduğunu görecektir. Şâirin:

سوف ترى اذا انجلى الغبار افرس تحتك ام حمار

Yakında toz duman açıldığı zaman göreceksin: altındaki atı mı imiş yoksa merkebmi? Dediği gibi o gün

Sema sıyrılıp bütün hâkikat münkeşif olduğu vakit insanda Dünyada yaptığı amellerin kendisini

Cehennememi yoksa Cennetemi götürdüğünü anlayacaktır. Bu biliş ve anlayış ise haber verilen on iki

vaktin her birinde değil, neşri suhuf ve keşti Semâdan sonra olmak gerektir. Onun için « عَلِمَتْ » «

اِذَا » ların her birine değil, mecmuuna bir cevab olmak üzere tefsîr edilmiştir. Gerçi bu surette zâhir olan

başta bir « اِذَا » ile iktifa olunmaktı. Lâkin bunların bir kısmı mebâdî bir kısmı netayic olmak ve her biri

haddi zatinde bilhassa düşünülmesi ve ayrıca bir intibah ifade etmesi lâzım gelen en büyük vâkıattan

bulunmak hasebiyle bu ahval ve inkılâbatın her birinin müstekillen deşhet ve ehemmiyyetine tenbih için «

اِذَا » lar tekrar edilmiş ve hüküm, mecmuuna rabt olunmuştur.

İbni Atıyye tefsirinde demiştir ki: bir kavım «bu zikr olunan şeylerin Benî âdemden her biri ve ölüm

sirasındaki ahval hakkında istiareler ve binaen aleyh şems nefis ve nücüm gözleri ve havassi olmasına»

zâhib olmuştur.

Sh:»5611

Bu ise kitabullahda rumuz isbatına zâhib olan bir kavildir **اه**. Ebu Hayyan da bunu nakl ettikten sonra

şöyle demiştir: Bu Bâtıniyye mezhebi ve gulâti Sofiyyeden islâma müntesib olanların mezhebleridir. Bunlar,

milleti islâma intişar ile tesettür etmiş zenadikadır. Kitabullah « **بَلِسَانَ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ** » gelmiştir.

Onda ne remiz, ne lügaz, ne bâtn yoktur. Felâsifenin ve tabiatçilerin intihal eylediği şeylere iyma da yoktur.

İbni Hafîbi Rey namiyle ma'ruf Ebu Abdillâhi Razî de tefsirine hukemanın ve eshabı nûcum ve eshabı

hey'etin kavillerinden ba'zı şeyler derc etmiş ise de bunlar kitabullahın tefsirinden uzaktır. Kezalik Tahrir ve

tahbir sahibinin tefsîr ettiği âyetlerin âhîrinde Sofiyye müntesiblerinin kelâmılarından zikrettiği ve hakayık

namını verdiği şeyler de böyledir. Bunların içinde i'tikadı şöyle dursun yazılması bile câiz olmıyanlar vardır.

Allah tealâdan dinimizde ve akaidimizde selâmet dileriz **اه**. Maamafih Ebu Hayyanın bu sözleri ifrat ve

tefrîften halî değildir. Şübhe yok ki kelâmullah lisanı mübîni arabî ile nâzil olmuştur. Kur'anın lisanı lügaz ve

muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Ve şübhe yok ki hususta asl olan bir karînei

mânia bulunmadıkça zâhiri üzere hamlolunmaktır. Bununla beraber şu da muhakkaktır ki Kur'anın

ümmül'kitab olan muhkematının yanında hafî, müşkil, mücmel ve müteşabihatı, hakikatı, mecazı, sarîhi,

kinayesi, istiaresi, temsîli, tensısı iyması belâgatının nükteleri, ta'rîzleri telmihleri, remizleri de vardır. Bütün

bunlardan en vâzih olan ma'nâ maksud olmakla beraber müstetbeati terakîb denilen ve dereci tâliyede matlûb olan nice ifadeler de vardır. İlmî usulde ma'lûm olduğu üzere zâhirin zâhir olması aynî zamânda te'vil, tahsis, mecaz ihtimallerini kesmiş olmak lâzım gelmiyeceği cihetle o zâhire münafî ve münakız olmıyarak maiyyetinde ba'zı ihtimalât ile dereci tâliyede bir çok işaret fehm-ü istinbat olunabilmesi, muhkematın vuzuh

Sh:»5612

ve beyanına muhalif olamıyacağı gibi bil'akis lisanının Arabî mübîn olmasının levazimindedir. Bundan dolayı Kur'anda hiç bâtin ve remiz ve iyma yoktur demek de doğru olmaz. الم . ق . ن gibi mukattaati süver ne suretle tefsîr edilirse edilsin remzî olmaktan halî denemez. Doğrusu ba'zı âsarda dahi vârid olduğu üzere Kur'anın hem zâhiri vardır hem bâtını, hem haddi vardır hem matlaı. Fakat Kur'an «

«وَلَوْ كَانِ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

buyurulduğu üzere hakikatte ihtilâf ve tenakuzdan azâde eblâğ bir kitabı mübîn olduğu için zâhiri ile bâtını arasında tehalûf ve tebayünden de münezzehtir. Bu esas Kur'anın hadlerinden biridir. «

«مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ» mazmunu üzere zâhir ve

bâtin deryalarının iltikasıyla beraber birbirine bağı-ü tecavüzüne mani' olan haddi aşılmamak şartıyla

ondan zaman zaman vehbî ve zevkî olarak alınan tulûat ve ilhamata bir nihayet de tesavvur olunamaz. «

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ
تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

Hukema ve gerek eshabı nücum ve hey'et ve sair ulemâ, ukalâ, büleğa, üdebâ, havass ve avammiyle

bütün beşerin zihnine, ruhuna temass eden ve edebilecek olan ahval ve efkâr ve mevzu'lar hakkında

Kur'anda reddetmek veya isbaten iyma yoktur demek ve Razî gibi o yolda tenviri efkâra hizmet edenlere ta'n

etmek doğru olmadığı gibi nûsus ve muhkematın zâhirini ibtal etmiyecek vechile Kur'anın ruhî ve vicdanî

zevklere doğabilen işaret ve te'vilâtından bahseden sofiyye Tefsirlerinin hepsini de Karamita ve Hurufiyye

bâtınıyyesi gibi zenadikadan saymak da doğru değildir. Meselâ Kaşanî ve Arais tefsirlerini mahzâ zâhiri

olan meânî ve ahkâmı ibtal vadîsinde yazılmış Hasen sabbah ve gulâti İmamiyye kitabları gibi mütalea

etmek isteyenler şübhesizki yanlış yola gitmiş olurlar. Evet muhkematı bırakıp da «

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ
الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

sapmak fitne ve fesad yolunda

te'vil aramak kalb çarpıklığından, ruh bozukluğundan neş'et eden bir zeyg-u ilhaddır. Lâkin zâhirî meanî ve

ahkâmî beyan ve tesbitten sonra onlara münafi olmayacak vechile bir takım işaret ve te'vilâtta da

bahseden zevatın sânihâtından istifade etmemek de mahrumiyet olur. Çünkü Kur'an; «

﴿انَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ . ﴿انَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ
يَذْكُرُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ . ﴿لِّقَوْمٍ
يَتَّقُونَ﴾ gibi nice âyetlerinde muhatabların

evsaf ve kabiliyeti mahsusalarıyla derecelerine göre türlü mazmunlarla hitab edip dururken tefsirlerin

böyle ezhan ve efkârın ve ahlâk-u irfanın meratibine göre inceliklere alâkadar olmaması Kur'anın hadd-ü

matlaina ve umumu tenvire ma'tuf olan makasidına uygun da olmaz. Herhalde zâhirîlikte ifrat etmek de

bâtinîlik de ifrat etmek kadar muzırdır. « وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ » tır. Ve Kur'anda

tefsir de vardır, Te'vil de vardır. Şübhe yok ki kendi fikr-ü hevasına saplanıp da Güneşi inkâra kadar

gidenler her şey'i inkâr edebilirler. «

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ . ﴿وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ﴾ de Şems ve nücumu evvel

emirde kendi hakikî ma'nalarıyla anlamağa mani' olacak aklî ve naklî hiç bir karîne olmadığı için bunlara

zâhir ve hakikati vechile inanmak lâzımdır. Bunu kaydettikten sonra tekvîr ve inkidarın sureti vukuuna

nazaran ma'nalarındaki hakikî ve mecazî ihtimalleri mülâhaza etmek bu iymana münafi olmayacağı gibi

aynî zamanda Şems ve nücumdan mecaz ihtimali üzerine daha umumî bir ma'na ve işareti mülâhaza etmek

de o iymana münafi olmaz. Netekim « **وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ** » de Kurtubî kelâmın isti'are ve

temsîl üzerine olduğu söylemekle bunun beyana münafi bir remizden ibaret olduğunu iddia etmiştir

denilemeyeceği gibi henüz tafsilâtı idrâk olunamıyan bu âyetlerin daha ba'zı elifazında mecaz ve isti'are

ihtimallerini düşünerek o vakı'atı bir dereceye kadar tasavvura çalışmak da Kur'anın arabiyyi mübîn bir

lisan ile nâzil olmasına sırf bir remzilik ve huruffilik,

Sh:»5614

bir sembolizm ve «

**أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ
وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ** » mısdağınca zeyğ-u fitneden ibaret olan bâtinîlik tesettürü demek değildir. Bil'akis

Kıyameti kübrâ vukuatını Kıyameti suğra vukuatıyla ezhana takrîb ederek iymanı takviyeye çalışmaktadır.

Netekim Nizamüddini nisaburî Garaibülkur'an ve regaibülfurkan nam tefsirinde bu âyetleri zâhiri vechile usul dairesinde tefsîr ettikten sonra ehli te'vilin zikri geçen kavillerini de şöyle kaydetmiştir: ehli te'vil dediler ki bu ahvali Kıyameti suğrâ hakkında da i'tibar etmek mümkündür. Kıyameti suğrâ ise mevt halidir. O halde Şemis nefsi nâtıkadır. Tekviri, onun teallukunun kesilmesidir. İnkıdârı nücüm kuvvelerin tesâkutudur. Tesyîri cibâl a'zai reîsenin fiillerinden in'izalidir. İşâr, bedendir. O vakit emri ihmal olunur. Haşrı vuhûş şahs üzerinde behîmî ve sebûf e'fal netaicinin zuhurudur. Tescîri bihâr, evhamı bâtilenin ve boş emellerin tükenmesidir. Çünkü o evham ve emânî öyle bir deryadırki onun ihtiyarî veya ıztırarî mevtten başka sâhili yoktur. Tezvîci nüfus her melekenin kendi cinsine: zulmetin zulmete, nurun nura inzımamıdır. Mev'ûde, mükellefin mahulika lehinin gayride zayı' ettiği kuvvedir. Üstazlarımdan olan bazı muhakkikînden o, hatıra sünuh edip de kitabet ile kaydedilmiyerek gâib olmuş olan her meseledir diye de işittim. Sema da Semâ'i evrahtır bâkîsi zâhirdir اهـ . Demek oluyorki bu te'villeri söylyen ehli te'vilin muradları bu âyetlerin esas i'tibariyle Kıyameti kübrâ hakkında olduğunu nefy ü inkâr değil, onunla beraber «

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ» müeddâsinca bunlardan kıyameti suğrâ olan ve herkesin

göreceği muhakkak bulunan mevt ahvali hakkında da ibret alacak ma'nalar anlamak mümkün olduğunu

dahi göstermektir. Bunun ise iyman ve akaide zararı değil, menfeati vardır. Bu i'tibar ile yalnız «

مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ» muktezasınca Kıyameti suğrâ olan ferdin ölümü değil,

Kıyameti vustâ demek olan bir ümmetin

Sh:»5615

ölümü hakkında da bu ma'halari ve hâdiseleri mülâhaza etmek çok ibretlidir, bunların hepsinde «

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ» den bir intibah hissası vardır. Çünkü onlar da büyük Kıyametin

bir geçidi ve bir nümunesidir. Fakat hiç unutmamak lâzım gelir ki hepsinin tamamı Kıyameti kübradadır. Ve

bu âyetler, asıl onun hakkındadır. Bütün hakk-u hakikatın inkişafı, o ebedî Cennet ve Cehennemine öne

konduğu o faslı kaza hengâmındadır ki her nefis ne ihzar etmiş olduğunu hakkal'yakîn o vakit bilecektir.

Şimdi meadın bu dehşetli hakikatleri böyle haber verildikten sonra bu haberlerin hakkıyyetini te'yid ve

te'kid ile bu ahbarın hikmet ve fâidesini de beyan için bunları haber veren Resulün şanını, risaletin

kuvvetini ve Kur'anın mahiyetini tefhim ve takrir zımında kalem ile buyuruluyor ki: 15.

«وَأَقِمْ وَاقِعَةً» ve «لَا أُقْسِمُ» - «فَلَا أُقْسِمُ» Sûrelerine bak. Ya'ni bunun üzerine artık başka

söz yok ancak kalem ederim ki ﴿بِالْحُنْسِ﴾ hunnese - sinenlere veya dönenlere. Hunnes,

«hânis» in cem'idir. Hans ve hunûs inkıbaz ve istihfa veya ric'at ve teahhur, ya'ni büzülüp sinmek veya

gerilemek ve geri kalmak ma'nâlarına lâzım ve müteaddî olduğuna göre hânis sinen, gâib olan veya

sindirip gâib eden yâhud geri kalan veya geriletten demek olur. «Ha» nın ve «nun» un fethiyle hanes de sığır ve âhu kısmının burunlarında olduğu gibi burnunun ucu dudaktan geride biraz kalkık ve gerisi basık olmağa denir ki fatas ta'bir olunan yassıdan yakışıklıca olur. Ve onun için âhulara ve yanaklarına ve bakar kısmına zammeteynle hunüs itlak olunur. Burada hans ekseriyetle lâzımdan rücu' ve ihtifa ma'hâları ile sinenler veya geri dönenler, revâcî' mefhumları ile tefsîr edilmiştir. 16. ﴿الْجَوَارِ﴾ - cereyandan cariyenin cem'i akanlar demek olup hunnese sıfat veya bedeldir. ﴿الْكُنَّسِ﴾

Sh:»5616

«kânîs» in cem'i, kânîs, süpürmek ma'hâsına kensten süpüren ve künûsten kinâse giren demektir. Kinâs, ahu kısmının ağaçlık ve ormanlık aralığında gizlendiği yatağına, yuvasına denir ki kumu, toprağa kadar süpürüp açtığı için itlak olunmuştur. Çokları bu cevare seyyaralar ve bahusus derarîi hamse ta'bir olunan Zuhâl, Müşteri, Mirrîh, Zühre, Utârid seyyareleri olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlar Şems ile beraber cereyan eder, sonra geri dönmüş görünür, sonra da Şemsin ziyasında gizlenirler. Rü'yet i'tibariyle rücu'ları hunüs, Şemsin ziyasında gizlenişleri künûstur demişler ki eski Müneccimler bunlara «Hamsei

mütehayyire» namını vermişlerdi. Bir çokları da alel'umum yıldızlar olduğunu nakl eylemişlerdir. Bunun
iyzahında denilmiştir ki: çünkü yıldızlar gündüzün hunûs eder siner, gözlerden gayb olurlar. Geceleyin de
künûs eder, yataklarındaki âhuler gibi yerlerinde tulû' ederler. Lâkin künûsun böyle yalnız tulû' ile tefsirinde
hafa vardır. Onun için daha doğru olmak üzere şöyle denilmiştir. Çünkü yıldızlar, gündüzün fevkal'ufuk
oldukları halde bile gözlerden gizlenirler, bu sinmeleri hunûslarıdır. Tulû'larından sonra da gurub ederek
âhuların kinâslarına dahil oldukları gibi ufkun tahtine girerler, bu da künûslarıdır. «

بِالْخُنُسِ الْجَوَارِ الْكُنُسِ

in böyle alel'umum kevakib diye tefsîri Hasen ve Katâdeden
merviy olduğu gibi Hazreti Ali radiyallahü anhten de rivayet edilmiştir. Maamafih seyyarati hamse ile tefsiri
de Hazreti Alîden rivayet olduğu söylenmiştir. İkisinde de kens ile tavsif, sığır, Geyik gibi âhulara teşbih
tarikiyle istiare demektir. Çünkü hans gibi künûs ve kinâs dahi bakarei vahşî ve âhu kısmında kullanılan
evsaftandır. Bundan dolayı İbni Abbastan, Seiyd İbni Cübeyrden, Dahhâkten zıbâ, ya'ni geyik ve İbni

Mes'uddan bakari vahşî demek olduğu da rivayet edilmiştir. İbni Cerîrin bir rivayetine göre İbrahim ve

Mücahid işbu « فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُسِ الْجَوَارِ الْكُنُسِ » âyetini müzakere etmişler,

İbrahim,

Mücahide bunun hakkında işittiğini şöyle demiş, Mücahid, biz bir şey işitiyorduk, ba'zı nâs da nücum diyorlar, demiş, İbrahim de (Nehaî olacak) onlar Hazreti Alîye atfen yalan söylüyorlar, demiş **اه**. Lâkin geyik ve bakari vahşî gibi âhu kısmından burada bir mecaz ve istiare mülâhaza edilmediği takdirde bu âyetlerin siyak-u sibakına nazaran onlara kasem edilmekte zâhiren münasebet görülmez, bu olsa olsa onların yırtıcı hayvanlardan firarları halinde işar ile vuhuşun haşri manzarasına bir telmih olabilir.

Seyyarâtın Şemse irtibatlarına nazaran seyr-ü hareketlerindeki ihtilâfı mülâhaza da bir ma'nâ da bunu beşe tahsis etmekte vâzıh bir ma'nâ yoktur. Alel'umum nücumda kasemde ise âlemde mekânı işgal eden bütün ecramin « **كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى** » mantukunca bir eceli müsemmâya doğru cereyanını iş'ar ederek Sûrenin evvelinde zikrolunan akıbete doğru gitmekte bulduklarını ihtar için evvelâ mekâniyyata, sâniyen de gece ve sabah ile zamanının cereyanına kasem edilmiş olmakta açık bir münasebet vardır. Maamafih İbni Cerîr rivayetleri naklettikten sonra hiç biri ta'yin olunmayıp umumu üzere bırakılması evlâ olduğuna kail olmuş ve demiştirki: Allah tealâ: ba'zan hunûs eden, ya'ni gayb olan ve ba'zan cereyan eden ve sonra da künûs eden bir takım şeylere kasem etmiştir. Kinâs, meknis, mekânis kelâmı Arabda bakari vahşî ve geyiklerin girdikleri mevzi'lerdir. Bununla beraber nücumun buldukları mevzi'lere isti'are olunması da münker değildir. Bunlardan birine tahsis için âyette bir delil de olmadığından

bu sıfatları hâiz olanların hepsine ta'mîmi daha doğru olur **أهـ** . Lâkin bu surette ta'mim, umumi mecaz olmuş olur. Halbuki hakikat mümkün olur, mecaza karîne bulunmazsa ta'mîm nasıl doğru olur? Ta'mîmi tasvib edebilmek için de mecaza bir karîne bulunduğunu i'tiraf etmek lâzım gelirken o da söylediğimiz gibi nücumun hunûs ve künûs ile cereyanı siyak-u

Sh:»5618

sibaka daha muvafık olmasıdır. Bu karîne ile rivayetleri câmi' olmak üzere umumi mecazın evlâ olduğuna hükmedilebilir. Umumi mecaz olarak hâsılı ma'na ise: «hunûs, cereyan ve künûs ıtlak olunabilen vasıflarla hakikaten veya mecazen muttasıf olabilen şeyler» demek olur. Bu ise gaybda sinen ve sonra âlemi şuhudda cereyan edip de nihâyet yeni âlemi gaybda karar edeceği yere varıp nazarlardan nihan olan

bütün eşyaya şamil olurki bu da âlemin hudûs ve fenasiyle « **وَالَى اللّٰهُ تَرْجَعُ الْأُمُورُ** »

medlûlü üzere mebde ve meade bir istidlâl olur. Ve onu mülâhaza ettirmek için bilhassa ahular evsafının

âleti mülâhaza ittihaz edilmiş olmasında da hayati hayvaniyye ve hayati insaniyye bakımından

düşünülecek incelikler vardır. Bu rivayetlerde görülüyorki elkünnes vasfı hep kinâsa girmek demek olan

künûsten olmak üzere mülâhaza edilmiş ve maddenin aslı olan kens, ya'ni süpürmek ma'nasına hiç işaret

olunmamıştır. Halbuki kelimenin maddesine nazaran daha şumullu olmak üzere bu ma'naya da ihtimali vardır. Bu surette kensin müte'addi olan bu ma'nasiyle hunûsun lâzım olan iki ma'hasından her birine göre şu mealleri ifade eder: birincisi: kasem ederim o gayıbda gizlenenlere, o akıp akıp süpürenlere, demek olur

ki « **الْجَوَارِ الْكُنَّسِ** » hunnesin sıfatı olarak bunda kevn-ü fesad âlemi olan Dünyada tathirât

ifasına memur olan Meleklerle kasem edilmiş olur. İkincisi: kasem ederim o sinip sinip dönenlere, o akıp akıp süpürenlere demek olurki bunda da hunnes, Dünyaya gelip gidenlere, cevarii künes de ondan bedel olarak alıp alıp Âhirete götüren Meleklerle işaret olmuş olur. Muraceat ettiğim tefsirlerde Melâikeye işaret olmasına dair bir nakıl görmedim, ancak Kamus etrafında Melâike dahi denildiği söylenmiştir. Nazmın da

ihtimali vardır. Şu halde İbni Cerîrin dediği gibi umumî mecaz evlâ olunca «

« **مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْخُنْسُ الْجَوَارِي الْكُنْسُ حَقِيقَةً أَوْ مَجَازًا** »

mefhumiyle bütün bu ma'naların mülâhaza edilmesi

Sh:»5619

daha evlâ olur. Bu tafsilâttan şunu anlamış oluyoruz ki işbu « **بِالْخُنْسِ الْجَوَارِ الْكُنْسِ** »

kaseminde âlemdeki tahavvülât ve inkılâbatı anlatmak üzere Velmürselâti, Vennazi'ati sûrelerinin

başındaki kasemleri de icmal eden bir şumul vardır. Netekim şu kasemlerde de zamanın tehavvulâtını ihtar

ile inzar ve tebşir sarihtir:

17. ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَّسَ﴾ ve yöneldiği dem geceye - kasem ederim.

AS'ASE, azdaddan olmak üzere hem ıkkal hem idbar ma'nalarına geldiği cihetle burada bazıları ıkkal,

çokları da idbar ma'nasiyle tefsir etmişlerdir. Gecenin ıkkali vakti, karamağa başladığı ilk saatlerdir.

Bunda bir inzar ma'nası vardır. İdbari vakti da, zevale yüz tuttuğu, sabaha yöneldiği son saatleridirki

sabahın mübeşşiridir. Ekseriyet bu ma'nayı tercih etmişlerdir. Buharîde de bu ma'nayı rivayet ederek «

﴿وَاللَّيْلِ إِذَا أَدَبَرَ﴾ gibi olur. Mealde «عَسَّسَ أَدَبَرَ» demiştirki sûrei Müddesirdeki «

yöneldiği dem demekle de bu iki ma'naya işaret ettiğimizi zann ediyoruz 18.

﴿وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ﴾ ve teneffüs ettiği dem sabaha - kasem ederim. Sabahın teneffüsü de «إِذَا أَسْفَرَ» gibi açılmağa başladığı sıradırki tatlı tatlı badi sabasının letâfetine de işaret eder.

Bunun gece sıkıntısını izâle eden bir bişaret ifade ettiğinde ise şübehe yoktur. Bu suretle bu kasemde

Resulullah'a ve müslimanlara «وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ» mazmunu üzere

hüsni âkıbet ile va'd-ü tebşir vardır. Bu Dünya onlar için sabaha yönelmiş bir gece ve her nefsin ne

hazırlamış olduğunu bileceği o Kıyamet vakti böyle teneffüs eden bir sabah demek olduğunu

müjdelemektedir. Bütün bunlara kaseş olsun ki 19. ﴿انہ﴾ o - olcak dehşetli vukuatı haber veren bu

Kur'an ﴿لَقَوْلِ رَسُولٍ كَرِيمٍ﴾ şübhesiz bir kerîm Resulün, ya'ni Allah

Sh:»5620

tealâ indinde mükerrem, muazzez bir Resulün getirdiği kelâmdır. - Sûrei Hâkkada dahi zikri geçtiği üzere

burada bu Resuli kerîmden murad, Kur'anı Peygambere getiren ruhi emîn Cebrail aleyhisselâmdır. «

﴿ذِي قُوَّةٍ﴾ 20. «فَانَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ

olduğu risaleti, me'mur bulunduğu emri iyfada za'fı yok, mukavemet olunmaz, şübhe götürmez, büyük bir

kuvveti var, şiddetli bir Resul. Öyle ki «شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ» Sûrei Necme bak.

﴿عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ﴾ Arşın sahibi olan ve onu gönderen Allahi zül'celâl indinde

﴿مَكِينٍ﴾ mekîn - mekânetli, ya'ni büyük bir şeref ve hasiyyeti hâiz, öyle ki 21.

﴿مُطَاعٍ ثُمَّ﴾ muta' orada - Allah tealânın huzurunda Melâikei mukarrebîn ona itaat ederler, onun

emrini dinlerler. Ondan emir telâkkî eder ve ona müraceat eylerler ﴿أَمِينٍ﴾ emîn - her vechile

l'timada şayan vahy ü risalette gayet emniyyetli «

﴿أَمَانَتِي أَنِّي لَمْ أُوْمَرُ بِشَيْءٍ فَعَدَوْتُهُ إِلَىٰ غَيْرِهِ﴾ = benim emânetim ben bir

şey ile emr olunayım da onu başkasına tecavüz edeyim bu vaki' olmaz» diye kendisinden rivayet olunduğu

üzere emr olunduğu bir şeyde asla teaddîsi olmaz, vazîfesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu

vahiye kusuru, hatası, hıyâneti asla melhuz değil, 22. ﴿وَمَا صَاحِبِكُمْ﴾ ve sahibiniz -

sohbetinde bulunduğunuz arkadaşınız, ya'ni Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem

﴿بِمَجْنُونٍ﴾ mecnun değil. - Sûrei Necmin başındaki «

﴿مَا ضَلَّ صَاحِبِكُمْ وَمَا غَوَى﴾ âyetinde olduğu gibi burada da Resulullahın nezâheti

beyan buyurulurken «صَاحِبِكُمْ» diye muhatablar zamirine muzaf olarak sohbet unvaniyle tavsîf

buyurulmasında, Sûrei Yûnüste geçen «

﴿فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمْرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ mazmunu üzere zarîf bir

ta'rız vardır. Ya'ni ey o

Sh:»5621

Kur'ana ve risalet haberlerine inanmamak için Peygambere mecnun diye bühtan etmek isteyenler o

Peygamber - Muhammed Mustafa sallâllahü aleyhi vessellem - sizin sahibinizdir, siz senelerce onun

sohbetinde bulundunuz. Aklının, ahlâkının yüksekliğini tecrube ettiniz, re'yine müraceat eylediniz

konuştunuz, bilirsiniz ki o mecnun değildir. Akıl ve idrâki tam, fazl-u fazîleti müselleme, hakkınızda hayırhah

bir zattır. Binaenaleyh o size bu sözleri mecnuncasına söylemiyor «

بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ» mısdağınca Allahın gönderdiği o Resulî kerîmi

tasdik ederek hakkı söylüyor. 23. ﴿وَلَقَدْ رَآهُ﴾ Vallahi o sahibiniz, Muhammed, onu: o zil'arşın

emîn, muta', mekîn, kuvvetli, kerîm Resulü Cebrail aleyhisselâmı gördü - hem nasıl

﴿بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ﴾ ufukı mübîninde - beyan edici ufuk veya açık ufuk demek olan ufukı mübîn

Sûrei Necimde « أَفُقِ الْأَعْلَىٰ » ta'bir olunan ufuktur ki: gündüzün geldiği, güneşin doğduğu,

eşyayı tebyîn ettirip gösteren Meşrik tarafı diye tefsîr edilmiştir. Mücahidden bir rivayette «Ecyad tarafından

ufukı mübîni a'lâda» diye vârid olmuştur ki Ecyad, namı diğeri ciyad, Mekkenin şarkında bir dağın veya

Arzın ismidir. Bir de ehli Mekke için metaliin en yüksekği Seretan burcunun re'si matlaı olduğundan ufukı

mübîni a'lâdan murad odur denilmiştir. Resulâllahın Cibrîli ufuku mübîninde bu görüşü sureti hakîkiyyesi ile

görüşüdür ki Hıradan sonra olmuştur. Arz ve Semâ arasında kürsî üzerinde Allah tealânın halk eylediği

surette gördü, altı yüz cenahı vardı diye rivayet olunmuştur. İbni Cerîr de İbni Humeydîn Cerîr tarikıyla

Atâdan, Âmirden rivayetinde demiştir ki Peygamber sallâllahu aleyhi vesellem Cibrîli kendi suretinde bir

kerre görmüştü. Diğerlerinde dihye denilen bir recül suretinde gelirdi, kendi suretinde gördüğü gün ise

gelmiş, bütün ufku sedd etmişti, üzerinde dür ta'lık olunmuş yeşil bir sündüs vardı. «

﴿وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ﴾ Kavli ilâhîsi

Sh:»5622

ah budur. Lâkin Venneçmi Sûresinde «

وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزَلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ» diye müsarrâh olduğu üzere

Resulullahın Cibrîli sureti hakikiyyesiyle Sidrei müntehânın yanında bir kerre daha görmüş olduğu da

muhakkaktır. Netekim Taberânî ve İbni Merduyenin tahrir ettikleri vechile İbni Abbastan buradaki rü'yetin

Sidrei münteha yanındaki rü'yet olduğu da rivayet edilmiştir. Bu surette ufukı mübîn Sidrei münteha demek

olur. Halbuki Sidrei müntehadaki görüş ufukı a'lâda istivadan başka nezleten uhrâ tehadaki görüş olduğu

Venneçmide tasrih edilmiş bulunduğu için ufukı mübîn ufukı a'lâdan başka olmak ıktiza eder. Şu halde

burada zikr olunan rü'yet iki rü'yetin ikisine de şamil olmak ve iki rivayeti de cami' bulunmak üzere ufukı

mübîn, ufukı a'lâ ile Sidrei müntehadan e'amm mülâhaza edilmek daha muvafık olacaktır. Allahü a'lem İbni

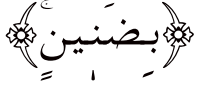
Abbasın muradı da bu olmak gerektir. Bu hususta Sûrei Necim daha mufassal olduğundan nüzulü gerek

evvel olsun gerek sonra buradaki rü'yet ona göre tefsîr edilmek lâzım gelir. Ya'ni Resulullahın Cibrâili

hakikî hılkati ile iki kerre görmüş olduğu muhakkaktır. 24. ﴿وَمَا هُوَ﴾ ve o - ya'ni sahibiniz

﴿عَلَى الْغَيْبِ﴾ gayb üzerine - ya'ni kendisine öyle vahiy geldiğine ve sair umuru gaybiyyeye

dair vermiş olduğu haberler gibi sizin hiss-ü tecribenize dahil olmamış bulunan gaybe âid hususatta

danîn de değildir. -

DANÎN, Buhl demek olan «dandand» fe'ildir. Fail ma'nasına da meful ma'nasına da olabilir. Ya'ni o meşhudünüz olan hususatta bahîl olmadığı gibi gayba dâir olan hususatta da kıskanç değildir. Almış olduğu vahyi tebliğ etmekte ve sizin müşahedenizden ve ilminizden gâib bulunan bilmediğiniz şeyleri haber verip bildirmekte bahillik etmez, gayb taslayan, gayb furuşluk eden kâhinler

Sh:»5623

veya bildiğini ücretsiz belletmeyen kimseler gibi ücret almak sevdâsiyle kıskançlık yapmaz. Binaenaleyh onun hakkında cerri menfeat gibi bir garaz ve töhmet de mevzuibahs olamaz. maznun ma'nasına olduğuna göre de şöyle demek olur. Meşhudunuz olan ahvalde akl-ü fazîleti ma'lûmunuz olan o zatı Muhammedî gaybe karşı kıskanılacak kimse değildir. Onun gaybdan haber vermesi, vahy alması, sizin bilmediğiniz şeyleri bilmesi çok görülmez. Onu o yüksek fitret ve ahlâkta yaratan Allah tealânın canibi gaybından vahy-ü risaletle müşerref kılmasında kendisine kıskanılacak, çok görülecek bir şey değildir. «

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ

» Kiraetlerin ba'zısında « ض » yerine « ظ » ile zanîn okunur. Bu da iki ma'na ile tefsîr olunmuştur:

birincisi, töhmet ma'nasına « zinne » den olup o, gayb üzerine maznun, töhmetli değildir, emin ve mevsuktur

demek olur. Ki bu, birinci ma'na ile mütelâzim gibidir. İkincisi, suyu az kuyuya « بئرَ ظَنُونٌ »

denilmesinde olduğu gibi za'f ve killet ma'nasından olarak: o, nefsinde kuvvesi zayıf, hâfızası çürük, vehm-ü

zann ile söyler, hevâ ve hevese kapılır bir kimse de değildir. Demek olur: ya'ni, vahy telâkkı ve tebliğ

hususunda hiç bir za'fı yoktur. Onun aldığı vahyi alel'âde insanların evham u zunun karışan ve esbabı

ilimden olmyan ilhamât ve sanihât gibi zayıf zann etmemelidir. O kuvvetli, emîn Resuli kerîmden tam bir

müşahede üzerine aldığı tebligatı tam bir kuvvet ile alıp hıfzederek hiç bir harfini zayi' etmeksizin kemali

yakîn ile ahz-ü tebliğ eyler. İşte o Kur'an bu sahibinizin ufukı mübînde gördüğü öyle emîn, muta' ve Zil'arş

indinde mekîn, gayet kuvvetli, kerîm bir Resulden böyle kuvvet ve emniyetle ahz-ü tebliğ eylediği bir

kelâmıdırki onu o Arşın sahibi Allah tealânın göndermiş olduğundan hiç şübhe yoktur 25.

﴿ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴾ Ve o, Kur'an, bir Şeytani racîmin,

ya'ni

rahmeti ilâhiyyeden tard olunmuş taşlanacak bir Şeytanın sözü değildir. - O sahibine görünen Resul,

kâhinlere görünenler gibi Melei a'ladan kulak hırsızlığı edip de «

وَيَقْدِفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا» mısdakinca her taraftan taşlanan aldatıcı

Şeytanlardan değil, tekrîm ve itaat olunması lâzım emîn bir Melek, bir Allah elçisi olduğu zikrolunan

evsaftan ma'lûm bulunduğu gibi onu gören ve size haber veren sahibiniz de Şeytan ve şeytanetten uzaktır.

Bunu sahibinizin akl-ü ahlâkı üzerindeki tecribelerinizle bilmeniz, inanmanız lâzım gelir. Âhiretin dehşet ve

mes'uliyetini ve o vakıt « عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ » olduğunu ve bu kadar kuvvetli

kasemlerle bu hakikatlerin tahakkukunu size o zül'arş tarafından haber verip duran sahibinize inanmakta

ne büyük tehlikeler bulunduğunu düşünmelisiniz. 26. ﴿فَإِنَّ تَذْهَبُونَ﴾ O halde siz nereye

gidiyorsunuz? - Bu hakikatlere karşı doğru yolu bırakıp da nelere zâhib oluyor? Ne büyük delâletlere

düşüyorsunuz. Haberiniz olsunki 27. ﴿إِنْ هُوَ﴾ o Kur'an, başka değil ﴿إِلَّا ذِكْرٌ﴾ halis

bir zikirdir.- Unutulmaması lâzım gelen bir öğüddür. ﴿لِلْعَالَمِينَ﴾ bütün ukalâ âlemleri için. -

Fakat hakikatte tam ma'nasiyle âkıl olanlar kimler olduğu anlatılmak üzere « لِلْعَالَمِينَ » den bedel

olarak 28. ﴿لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ bilhassa içinizden mustakîm olmak, hakk

u savabı arıyarak doğru gitmek dileyenler için - çünkü tezkirden, va'z-u nasîhatten menfeat görecekteler

onlardır. Ve hakikatte âkıl olanlar da onlar demektir. İşte Kur'anın inzalinden ve bu haberleri ihbar

eylemekten asıl hikmet ve gaye böyle mustakîm olmak isteyenlere istikamet yolunu anlatmaktır. Doğru gitmek istemiyen kimseler ise o tezkirden hoşlanmaz, ondan istifâde etmezler. O zikir, onlara te'sir etmez, gafletlerinden uyandırmaz, uyandırır da onlar, eğrilikten hoşlandıkları

Sh:»5625

için onu eğip bükerek aksine gitmek ister, daha ziyade zarar görürler «

«وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» olur. Görülüyorki zikir-ü fikir teklîfi evvelâ lil'alemîn

diye bütün zevil'ukule tevcih olunduktan sonra bilhassa istikamet dileyenlerin meşîyyetlerine bağlanmıştı.

Demek ki teklif ve mes'ûliyyet ef'ali ihtiyariyyeye âiddir. Bunda hidayet de mükellefin meşîyyetine

mütevakkıftır. Hakki taleb etmek için evvel emirde fikrini hakka ve hayri kesb etmek için azm ü irâdesini

hayra tevcih etmesi farzdır. Fakat bununla beraber şunu da bilmek lâzımdır ki mükellefin meşîyyeti şart

olmaktan onun muvaffakiyyet için ne şartı kâfi ne de illeti müstekille olması lâzım gelmez. Zikirden intifa'

abdin istikameti dilemesiyle meşrut kılınmasından dolayı insan irâde ve meşîyyetinde tamamen mustakîll

ise ve binaenaleyh müstakîm olmayı dilemek isterse hemen dileyiverir. Dilerse hemen mustakîm

oluverirmiş zann etmemelidir. «وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ»

müeddasinca her insanın mes'uliyeti i'tibariyle mukadderatı kendi meşiyetine rabt edilerek kendi boynuna geçirilmiş olmakla, o mukadderatında bütün illet-ü esbab insanın meşiyetinden ibaret imiş gibi bütün muvaffakiyyet de insanın kendine verilmiş değildir. Filvaki' insanın istikamete muvaffakiyyeti için meşiyeti bir şarttır. Fakat bütün şurut ve esbab ondan ibâret değil, onun da bir şartı vardır. Onun için burada zikrden intifa' hukmü insanın istikameti dilemesine rabt edilmiş olmakla insanlar kendi işlerinde tamamen hâkim imişler gibi tevehhüm olunmamak ve meşiyet hususunda da noktai istikamet anlatılmak üzere vavî hâliyye veya istinafiyye ile buyuruluyorki 29.

﴿وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ burada hitab,

zikrinülil'âlemîn ta'mîmine nazaran umumî görünmekle beraber «

﴿لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ karînesiyle bilhassa istikameti dileyenlere nazaran

mülâhaza edilmek daha kuvvetlidir. Şu halde birisi yakın sevka

Sh:»5626

göre nass olarak dâl bil'ibare, birisi de sevkı be'îde nazaran veya sevkten kat'ı nazarla zâhir ve dâl bil'îşare

olmak üzere derece derece bir iki ma'na melhuz olduğu gibi « ما » nın nefyi hal veya nefyi istikbal

olabilmesine ve meşiyetlerin ıtlak ve takyidlerine, bir de « **إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ** » istisnai

müferragı « **إِلَّا بَأْنِ يَشَاءَ اللَّهُ** » bir ihtimale göre de «

إِلَّا وَقْتَ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ » takdirinde olabileceğine nazaran nazmın kendisinde dahi bir

kaç vecih muhtemil olmakla beraber asıl sevk, istikamet meşiyeti üzerine bir tezkir olup diğerleri derecei

tâliyededir. Meşiyet, mutlak görünmekle beraber istikamet meşiyetli olmak siyakın muktezasıdır. Bu

bakıştan evvelâ « **مَا** » karîne bulunduğu zaman nefyi istikbalde dahi kullanılırsa da asıl vaz'ı nefyi hal

olduğuna göre şu ma'na zihne gelebilir: maamafih siz dilemiyorsunuz: mustakîm olmak istemiyorsunuz,

meğerki ileride Allah dileye, ya'ni istikametinizi dileyip de sizi meşiyette mecbur ede. Bunda «

أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ » halde « **مَا تَشَاؤُنَ** » istikbalde demek olur. Lâkin bu surette hitab,

istikameti istemiyenlere tahsis edilmiş, Allah tealânın meşiyetine de «

إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا

خَاضِعِينَ » gibi yalnız ilca'î ve icbarî meşiyet ma'nası verilmiş olur. İnsanı meşiyetinde tamamen

müstekil ve fi'linin halıkı add etmek isteyen Mu'tezile bu ma'naya sarılmak istemişlerse de bunda mustekim

olmak isteyenlere bir tezkir yapılmamış, ancak istemiyenlere hitab ile bir inzar yapılmış oluyor. Bu ise «

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ » sevkine münafidir. Buna muvafık olan hitab, ya umumî

veya mustekim olmak dileyenlere müteveccih olarak istikamette de meşiyeti abdin meşiyeti ilâhiyyeye

iktiranını ihtar etmektir. Maamafih ey insanlar veya ey istikameti dileyenler! Siz o istikameti başka bir sebep

ve suretle dilemiyorsunuz ancak Allahın onu meşiyetiyle, ya'ni sizin dilemenizi dilemesi, irâdenizi irâde

etmesiyle dileyorsunuz. O halde istikamete muvaffak olanlar muvaffakiyeti kendilerinden bilmemeli,

Allahın

Sh:»5627

fadl-ü kereminden bilmelidirler. Yâhud siz hiçbir takdirde o meşiyeti kendi kendinize yapamazsınız, o

istikameti dileyemezsiniz, ancak Allahın meşiyeti, ya'ni sizin meşiyetinizi irâdesi takdirinde dilersiniz,

yaparsınız. Bu iki ma'nânın ikisinin de hasılı şu olur: Allahın irâdesine ıktirar etmeyince sizin ne iradeniz

vaki' olur, ne muradınız, ne istikametiniz, ne tezekkürünüz, çünkü Allah rabbülâlemîndir, onun mülkünde,

onun irâdesi olmaksızın hiç bir şey olamaz. Onun için istikameti diliyenler de muvaffakiyeti kendi

irâdelerinden bilmemeli, Allahın fadl-ü kereminden bilmelidirler. İşte siyaka nazaran bu âyetin fâidei

tezkiyyesi budur.

Görülüyor ki bu ma'nâlarda « لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ » karînesiyle «
«الَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَمَا تَشَاؤُنَ» eyil'istikamete « ey meşiyeteküm diye tefsîr

edilmiştir. Ebüssüüd « وَمَا تَشَاؤُنَ أَيِ الْإِسْتِقَامَةِ مُشِيعَةً مُسْتَتَبَعَةً لَهَا »

demekle daha ince bir ma'nâ ifade etmiştir. Ya'ni siz istikameti istilzam edecek bir meşiyet ile hiç bir vakıt dileyemezsiniz, ancak Allah o meşiyeti irâde ettiği vakıt dilersiniz. Çünkü Allahın meşiyeti olmayınca sizin meşiyetiniz istikameti istilzam etmez demiştir. Filvaki Allah irâde etmeyince abid irâde edemez, lâkin Allah abdin irâdesini irâde etmekle muradını da irâde etmiş olmak lâzım gelmez. İnsan bir şey irade eder de muradı husul bulmıyabilir. Niceleri doğru gitmek ister de başı döner düşer, O vakıt Allah onun irâdesini irade etmiş, fakat muradının husulünü irâde etmemiş demektir. Zira iradesini irade etmese idi o, irâde edemezdi, muradını irâde ede idi murad husule gelirdi. Demek ki Allahın meşiyeti muradı müstelzim, lâkin abdin meşiyeti Allahın meşiyetine ıktiran etmedikçe müstelzim değildir. Burada istikameti meşiyetten murad istikametın husulü olduğu için onu müstelzim olmiyan meşiyet, mevzui bahisten haric ve hükümsüz olacağından « وَمَا تَشَاؤُنَ _{مد} » den murad ba müstelzim olan meşiyet olmak lâzım gelir. Şu halde bu kaydın hâsılı

Sh:»5628

abdin hem iradesi hem muradı husule gelmek için ikisinin de Allahın irâdesine ıktiranı şart olduğunu

anlatmaktır. Çünkü müstakîm olmak dileyenlere istikamete iysal etmiyen akîm bir meşîyyet ile imtinanın

ma'nası olmaz. O imtinan ancak istikamete muvaffakiyyetleri haysiyyetiyle müfid olur.

Şu halde « **إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ** » mutlak görünmekle beraber mahzûf mefulle müteallıktır.

Hazfe karîne fi'l'in müteaddî olması, mahzûfu ta'yîne karîne de « **وَمَا تَشَاؤُنَ** » dir. Binaenaleyh

ma'nâ « **إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ مَشِئَتِكُمْ** » demek olduğu şübhesizdir. Bu da hem

meşîyyete hem müteallâkına şâmil olmak için mezkûr meşîyyeti müstelzime olmak sevkın müktezasıdır,

daha düşün. « **وَمَا تَشَاؤُنَ** » fi'l'i de kezâlik esasen müteaddî olduğu için bir meful iktiza eder. Bu da

makabli karînesiyle istikamettir. Ancak hitab, umuma olduğuna göre bunda daha umumî olarak her hangi

bir şey « **وَمَا تَشَاؤُنَ شَيْئًا** » ma'nâsı muhtemil olduğu gibi lâzım menziline tenzil ile «

وَمَا تَفْعَلُونَ مَشِئَةً = ya'ni siz hiç bir meşîyyet yapamazsınız» demek olması da muhtemeldir.

Bu surette ise istikamet mazmunu üzerinde minneti ifade için takrib, tamam olmak üzere bunun bir kübrâ

mevkiinde olması ve binaenaleyh istikameti meşîyyetiniz de ancak Allahın meşîyyetiyledir diye matvî bir

tefri' daha gözetilmesi iktiza eyler. Birincisi vecihte ise buna hacet kalmamış olacağından doğrudan doğru

« **وَمَا تَشَاؤُنَ الْأَسْتِقَامَةَ** » diye anlamak daha kestirme ve evlâ olmuş olur. Onun için

muhakkıkîn zikr ettiğimiz vechile hep bunu ihtiyar eylemişlerdir.

Bununla beraber hitab, amm olmak için « وَمَا تَشَاؤُنَّ » lâzım menzilesinde veya «

« وَمَا تَشَاؤُنَّ شَيْعًا » takdirinde bir kübrâ olmasını tercih edenler de olmuştur. Çünkü bu surette

Allahın meşiyeti olmadıkça abdin hiç bir meşiyeti olamayacağı sarahaten ve bil'bâre ifâde edilmiş olur ki

bu da ehli sünnetin tam mezhebidir. İstikameti meşiyetiyle takyid takdirinde ise bu kübrâ bil'ibare değil,

biddelâle anlaşılmiş

Sh:»5629

olacaktır. Bu zâhire daha muvafık gibi görünürse de beyan ettiğimiz vechile istikamet siyakına takrîbinde bir

mukaddimeye daha muhtac olacağından dolayı asıl mâsîkalehden tebâuddür.

Bundan başka ba'zıları bu itlâkı bir cebir düsturu gibi farz etmişler, abdin meşiyetini alel'itlak nefy

ederek yalnız meşiyetullahı isbat eylemek istemişlerdir. Lâkin bu hiç doğru değildir. Zira müferrağlarda

hukûm istisnâdan sonra olduğu için burada abdin meşiyeti külliyyen nefy edilmiş değil, meşiyeti

ilâhiyyeye iktiran etmiyen meşiyeti selb edilmiştir. Allahın meşiyeti ile abde de meşiyet ve hattâ

meşiyeti müstelzime isbat olunmuştur. Netekim « لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ » de de

meşiyeti abid sarihtir. Burada olsa olsa fi'ilde cebir değil de cebri mutavassıt denilen meşiyette cebir,

mülâhaza olunabilir. Bu ise doğrudur. Maamafih meşiyeti abid, meşiyeti ilâhiyyeye göre olunca meşiyeti

ilâhiyye ne vechile tealluk eylerse meşiyeti abid de o vechile olmak lâzım gelir. Şu halde Allahın

meşiyeti, abdin meşiyetinde muhtar olması suretinde teallûk ederse abid meşiyetinde serbes bırakılmış

olacağından cebri mutavassıt da mürtefi' olmak mümkündür. Netekim Mâtürîdiyye mezhebi bu esas

üzerindedir. Abdin irâdei külliyesi, ya'ni irâde kuvvesi mahlûk ise de irâdei cüz'iyesi başkaca bir halka

muhtac olmayacak vechile bir emri i'tibarîdir demekle bunu söylemiştir. Lâkin abdin meşiyeti Allahın

meşiyetinden büsbütün ayrı ve ona muhalif olabilecek derecede muhtar ve mustakill olduğunu zann

etmek de Allahın rabbül'âlemîn olduğunu düşünmemektir. Allahın meşiyetinden haric hiç bir hâdis

tesavvur olunamaz. Onun için ibâdın efali ihtiyariyyesinde ne cebri mahiz ne de tefvizi mahız yoktur.

Bil'akis ibad için cebri mahız, cereyan eden birçok efali ıztırariyye bulunduğu halde ihtiyari mahız

yoktur. « وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ » dir. «

« أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ » dir: binaenaleyh

insanlar istikameti dileyerek hakk-u savabı aramalı ve o suretle bu zikirten istifâde etmelidir. Fakat

istikamete muvaffak olanlar da muvafakiyyeti Allahdan bilmeli, ve Allah tealânın verdiği meşîyyeti selb-ü

nez' edebileceğini de unutmamalı « لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ » buyurulmakla

mademki iş bizim meşîyyetimize bırakılmıştır, o halde biz her ne dilersek hakk-u savab olur zannına

düşmemeli, meşîyyetleriyle mes'ûliyyet kendilerine âid olduğunu dâima hatırdâ tutmalıdır. Âlûsîde

Süleyman ibni musâ ve Kasım ibni muhaymireden şöyle rivayet olunmuştur. «

« لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ » nâzil olunca Ebu Cehil « demek ki işi bize bırakmıştır,

dilersek müstakîm oluruz, dilersek olmayız» demişti, « وَمَا تَشَاؤُنَ » âyeti nâzil oldu. Buna göre de

bu âyet, cebri isbat için değil, tefvizî mahzû nefy ile istikameti Allahdan dilemeğe teşvîk siyakında nâzil

olmuştur. İnzara ve meşîyyeti ilcâiyyeye delâleti işaret tarikyledir. Bu iki haysiyyet de yine bervechi âf

tavzîh olunacaktır.

